

CSIKÓS-NAGY BÉLA

GAZDASÁGI GLOBALIZÁCIÓ

A globalizáció mint politikai-technikai kategória vonult be a tudományba és vált napjainkban divatfogalommá. Ha valaki a társadalomtudományokban – és így a közgazdaságtanban – érdeklődésre számot tartó művet kíván alkotni, jó oka van, hogy mondanivalóját a globalizálódás köntösébe bújtassa. Így vagyunk ezzel a politikai és korszerű technikai frazeológia világában is. De ha valaki veszi a fáradságot és – akár vázlatosan is – áttekinti a globalizáció fogalmát kifejtő, illetőleg az ahhoz kapcsolódó ismereteket, meg fog lepődni, milyen sokféle értelmezést talál. Olyan politikai, társadalmi és gazdasági összefüggéseket is a globalizáció fogalmával illetnek, amelyeket korábban együttműködés, kapcsolati rendszer, munkamegosztás, integráció stb. szóhasználatával ugyanúgy, sőt talán még egyértelműbben fogalmaztak meg. Tudós-közgazdász szerzőnk a gazdasági globalizáció fogalomkörét járja körül az idén megjelenő könyvének alább közölt részletében.

A globalizáció mint politikai-technikai kategória

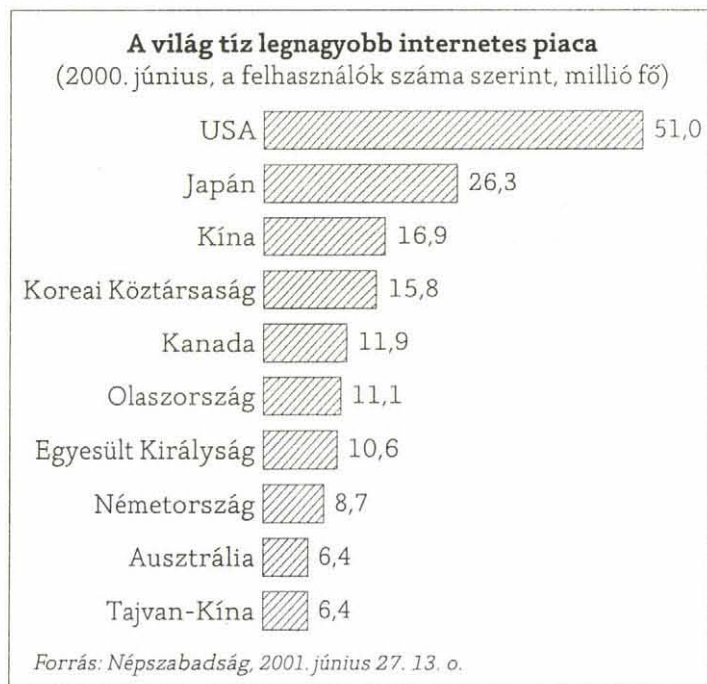
Magát a fogalmat az informatika korszerű eszközeinek megjelenése állította a figyelem előterébe. Ezek az eszközök tették lehetővé, hogy az információáramlás számára „kikapcsolják” az időtényező egyes elemeit, illetve a helybeli eltéréseket. Lehetőség nyílt a világ különböző pontjain lezajló, de egymáshoz szorosan kapcsolódó folyamatok egyidejű nyomon követésére. Ugyanezt a tendenciát a politika a liberalizáció és a dereguláció révén táplálja. Az államok – köztük leginkább a kis- és középhatalmak – úgy ítélik meg: olyan világban tevékenykednek, ahol rendkívüli módon leszűkült a döntési szabadság foka.

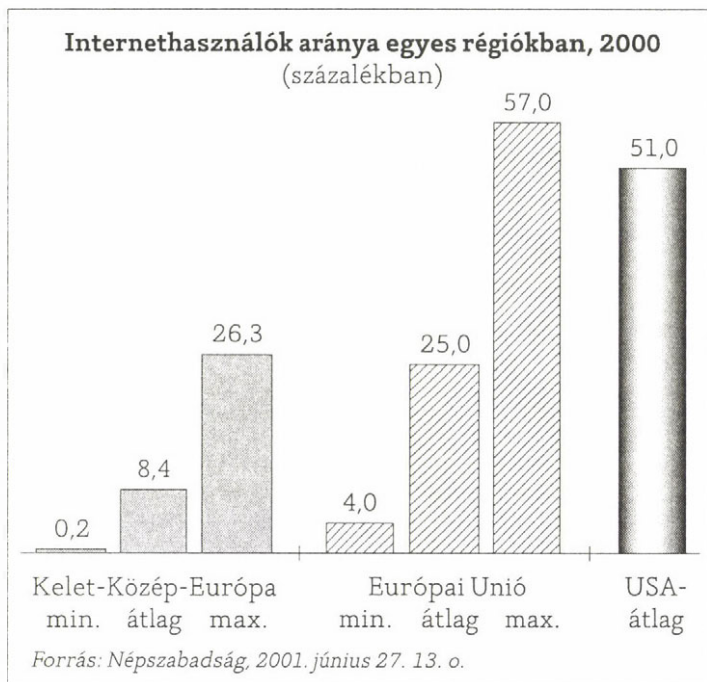
Ennek a fogalomnak talán leglátványosabb megnyilvánulása, hogy különböző társadalmi szervezetek, mozgalmak a globalizáció zászlaja alatt fogalmazzák meg tiltakozásukat a fennálló társadalmi-gazdasági rendszer antihumánus megnyilvánulásaiival szemben. Immár (2000-ig) másodszor fordul elő, hogy különböző szervezetek fiataljai a Nemzetközi Valuta Alap (IMF) és a Világbank évi közgyűlését használják fel tüntetések szervezésére. Vélekedésük szerint ezek a nemzetközi pénzügyi intézmények egyes nagyhatalmak, elsősorban az Egyesült Államok világuralmi politikáját közvetítik a különböző régiók felé; közreműködnek az olyan pénzügyi műveletekben, amelyek fenntartják, sőt elmélyítik a gazdasági fejlettségbeli különbségeket és ilyen címen közreműködői annak, hogy a szegénység a népesség növekvő részét sújtja, kifejezve egyben azokat az ellentmondásokat, amelyek az általános társadalmi-gazdasági fejlődés kísérőjelenségei.

De kezdjük az informatikával. Az informatikának a tudományos megismerés fejlődésében betöltött szerepével kapcsolatban ehelyütt elégségesnek tűnik Glatz Ferenc gondolatkörének néhány elemét kiemelni. Korunkat úgy írja le, mint amelyet az ipari-technikai forradalom újabb hulláma,

az informatika kihívása jellemez. És az informatika közreműködésével kiteljesedik a globalizáció. Kihívás ez mind a politikai-állami intézmények, mind az egyének és a közösségek számára. Szembe kell nézni egy új típusú, világméretű integrációval.

A globalizáció első eszközei – mint Glatz írja –, az interkontinentális termelési-stratégiai-hadi rendszerek, még a 20. század elején alakultak ki. Mára kiteljesedtek. Az elmúlt évtizedektől kibontakozó informatikai forradalom ezen termelési és politikai, kulturális, szervező elveket világaluralomra segíti. A közlési-érintkezési kultúra forradalma új fejezetet nyitott az emberi viszonylatok történelmében. De azért hadd hangsúlyozzuk: vizsgálódásunk tárgya a gazdasági globalizáció.

A gazdasági döntések szempontjából a lefolyt eseményekről való ismereteknek alapvető jelentősége van. Minél fogyatékosabbak ismereteink, annál nagyobb a gazdasági döntések kockázata. És minél teljesebb, folyamatos, területi akadályokat áthidaló az ismeret, annál megalapozottabb lehet a gazdasági döntés. De a *technika* nem *gazdaság*. A technikai ismeretek logikai rendszere gyökeresen más, mint a gazdasági folyamatokat szabályozó logikai rendszer. A gazdasági mozzanat mérlegelések sajátos megnyilvánulása, amikor is a korlátozottan rendelkezésre álló eszközöket a legnagyobb eredmény reményében osztjuk fel az egymással versengő célok között.

Aligha vitatható, hogy a rendelkezésre álló megalapozott információk birtokában jobb esély kínálkozik a gazdasági mérlegelésre is. Ezt napjainkban különösen a nemzetközi tőkeműveletek, mindenekeelőtt a tőzsdai ügyletek körére vonatkoztatva szokták hangsúlyozni. De ez még e körben is csupán néhány sajátos ügyletfajtára korlátozottan áll fenn. Általános szabályként inkább csak azt hangsúlyozhatjuk: az információtechnika korszerű fejlettségi fokán makro- és mikroszinten egyaránt hamarabb és kisebb hibaforrással lehet gazdasági döntéseket hozni.

Mindez a globalizációval is összefügghet. A folyamatoknak abban a körében ugyanis, ahol egyidejűleg, különböző helyeken hozott döntések egybevetése a megalapozott gazdasági döntések fontos része. Jelentőségük az egészre annyiban van, amennyiben a globalizálódó folyamatok hatást gyakorolnak, befolyásolják a gazdaság egészét. Ez a hatás persze napjainkban fokozott jelentőségre tesz szert annak következtében, hogy a tőke- (pénz-) piaci önmozgás törvénye mindinkább elkülönül a tőkés áruterelés törvényszerűségeitől.

Indokolt különbséget tenni a globalizáció és a *regionalizáció* között. Globalizálódás alatt világméretben kibontakozó egységesítést értünk. A regionalizmus viszont államok – általános szabályként: egymással szomszédos hatalmak – különböző csoportjainak szorosabb kapcsolata, amikor ezek az összes többi országgal szemben a megkülönböztetés (preferálás) politikáját alkalmazzák.

Egyet kell érteni azzal, amikor – különösen osztrák közgazdászok – az „európaizálás” folyamatként értelmezik az Európai Közösség, illetve az Európai Monetáris Unió létrehívását. Ezt azért célszerű hangsúlyozni, mert számos közgazdász ezt tekinti napjaink globalizációja fő megnyilvánulásának. Pedig ez semmiben sem különbözik attól a folyamattól, amely a 19. században Észak-Amerikában játszódott le és az Egyesült Államok megteremtéséhez vezetett.

Globalizáció és polarizáció

A világtendenciáról adott kép egyértelművé teheti, hogy földi világunkban a globalizáció és a polarizáció *egyidejűleg* van jelen. Mindig is voltak és lesznek a földkerekségre vonatkozó általános jelenségek. Ezek függetlenek attól, miképpen ment végbe földünk emberi benépesülése, miképpen jöttek létre a különböző civilizációk és azok között miképpen alakultak ki a kapcsolatok. Ugyanígy az is megállapítható, hogy a globalizáció valamennyi lehetséges fokán sohasem szüntenek meg az ellentétek, az elkülönülések, az eltérő sajátosságokon alapuló feszültségek.

Ezt a kétirányú, ellentétes mozgást úgy is értelmezhetjük, mint a vonzási és taszító erők, a közös és az ellentétes érdekek, vagy akár mint adott erőforrásból kiáramló hatásmechanizmus és az azt támogató, a vele szemben semleges vagy éppen ellensúlyozni, leküzdeni kívánó erők dinamizmusát. Ha mindezt abból a szempontból ítéljük meg, vajon a globalizáció vagy a polarizáció tekinthető-e a társadalmi-gazdasági fejlődés fő irányzatának, első megközelítésben erre a következő válasz adódik: a gazdaság reálszférájában a 18–19. században egyértelműen a globalizáció, a 20–21. században viszont inkább a polarizáció a meghatározó.

Aligha vitatható: a gazdasági globalizáció a maga legteljesebb formájában a klasszikus kapitalizmusban érvényesült, amikor az aranyvaluta mechanizmusa szabályozta a nemzetközi munkamegosztást. De amikor ezt megállapítjuk, legott hozzá kell tenni: ez csak az adott korszakra jellemző politikai-társadalmi viszonyokra korlátozottan igaz. Az idő tájt a globalizáció hordozói az euroatlanti világgazdasághoz tartozó országok voltak. Ezeket az országokat minőségileg különböztették meg a „barbár” világtól, amely gyarmati sorban a gyarmattartó országoknak volt a kiszolgálója.

A 20. században a gyarmati rendszer megszüntetése új helyzetet teremtett. Az atlanti kohézió lényegesen kiterjesztette a „globalizált” világgazdaság körét, hiszen e körbe

tartozónak tekintette mindazokat az országokat, amelyek elfogadták a nyugati civilizáció fő meghatározóit, az individualizmust és a szabad világkereskedelmet. Ugyanakkor az is világossá vált, hogy amit a gyarmatosítás „barbarizmus” címén hozott közös nevezőre, valójában a nem nyugati civilizációk világa. Bár ezek a gazdasági fejlettség alacsonyabb fokán helyezkednek el, civilizációjuk csak a kultúrértékek összetevőiben különbözik a nyugati civilizációtól.

Ez egyben azt is világossá tette, hogy földünkön a globalizáció és a polarizáció egyidejűleg van jelen: léteznek olyan társadalmak, amelyek nem fogadják el, sőt elutasítják a nyugati kultúrértékeket.

A polarizáció a 20. században túlzott leegyszerűsítéssel az Észak–Dél, illetőleg a Nyugat–Kelet problémájaként merült fel. Az Észak–Dél problémát a gazdag és a szegény országok megkülönböztetéseként, a Nyugat–Kelet problémát pedig a kapitalizmus és a szocializmus ellentétéként írták le. Az előbbi a gazdasági fejlettségbeli különbség, az utóbbi pedig az ideológiai ellentét jellemzésekként szolgált.

A 21. század küszöbén azután egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy ez a leegyszerűsítés nem tárja fel a polarizáció valós politikai-társadalmi-gazdasági hátterét. Igazából nem az ideológiák, hanem a *civilizációk* a polarizáció fő meghatározói. Ha ezt a fordulatot megtesszük, nem sokra megyünk a Nyugat–Kelet hagyományos úton történő megkülönböztetésével.

A hidegháború idején a világ jórészt egy *ideológiai spektrum* mentén polarizálódott. Ez a fajta megközelítés éleszti fel sokakban azt a vélekedést, hogy a változás csupán annyi, hogy az ideológiákat a *kulturális spektrum* helyettesíti. Ez azonban alkalmas arra, hogy elterelje a figyelmet a lényegről. Hiszen a japán, a kínai, a hindu, a muzulmán és az afrikai civilizáció a vallás, a társadalmi szerkezet, az intézmények és a meghatározó értékek tekintetében egymástól is alapvetően különböznek. A valóság tehát az, hogy sok, nem nyugati típusú társadalom létezik. Ezek egyebek mellett abban különböznek egymástól, hogy különböző vallások alapján szerveződnek. Miként a kereszténység, ugyanúgy az iszlám, a hinduizmus és a konfucianizmus is egy-egy fő civilizációhoz kapcsolódnak.

Ezek után felvethető: miért éppen a globalizációt állítjuk előtérbe a polarizációval szemben? Hiszen ez éppen az az elméleti irányzat, amely mellőzhetőnek véli valamennyi, a nyugatitól eltérő civilizációkban jellemző termelési mód vizsgálatát. Napjainkban sajátos problémával szembesülünk: nem rendelkezünk olyan közgazdaságtani ismeretanyaggal, amely egész földünkre kiterjedően, globális módon lenne képes választ adni a társadalmi fejlődés anyagi életfeltételeinek sorsdöntő kérdéseire. Még az ENSZ évezrednyitó ünnepi üléséről kiadott manifesztáció sem lépte túl azt a kritikus pontot, amely a Nyugat-orientált problémamegközelítést vita tárgyává tehetné.

A Nyugat erőfölényén alapuló egyensúlytartás globalizációs koncepciója jellemezheti leginkább a szóban forgó problémát. Ilyen értelemben e művel szemben is kritikailag felhozható, hogy alapjában véve Nyugat-orientált beállítottságú. Napjainkban még nem rendelkezünk olyan fogódzkodóval, amelyre egy alternatív elmélet támaszkodhatna. Erre még évtizedekig várunk kell.

De ha így van: miért vállalkozunk már ma olyan mű megírására, amely a globalizált világ közgazdaságtana megalkotásának útját egyengeti? Talán azért, mert ez a fordulat forradalmi úton, egyetlen lépésként aligha mehet végbe. E fordulat egyes elemei már a 20. században megjelentek és az ezredfordulón felgyorsulóban vannak. Már ma bőséges ismeretekkel rendelkezünk ahhoz, hogy a közgazdaságtan új alapon történő megközelítésének egyes fő jellemzőit megismerjük.

Tegyük mindehhez azonban hozzá: ha elfogadjuk, hogy a globalizáció és a polarizáció egyidejűleg létezik, akkor az ellentét és a harc viszonyai is fennállnak, amelyek a 21. században egyre inkább a *civilizációk közötti összecsapások* formáját ölthetik magukra. Ezek talán azok a legfontosabb következtetések, amelyekre a világrend átalakulásának szemügyre vételekor juthattunk.

Voltak és mindig is lesznek földünkön olyan elszigetelt régiók, amelyek viszonylag távol állnak a modernizációs folyamattól és így annak a kommunikációs hálózatnak sem tartozékai, amely a korszerű eszközökre támaszkodva egyre inkább gazdasági folyamatokat meghatározó tényezővé válik. Továbbá vannak, és mindig is lesznek, olyan életmegnyilvánulások, amelyek zárt társadalmi közegben játszódnak le, és amelyeket nem érint – legalábbis szervesen nem – a kultúrák közötti érintkezés intenzifikálódása. Következésképpen a szemünk előtt végbemenő folyamatokat nem foghatjuk fel olyan sémaként, amely penetrációs hatását mindenre és mindenkire kiterjedően érezteti.

A vertikális globalizáció gazdasági összefüggései

A civilizációk abban különböznek egymástól, hogy más-más kultúrértékek szolgálatában állnak. A társadalom gazdasági életmegnyilvánulásai, úgy mint a létfenntartás, a gazdagság, a termelési mód stb. a kultúrértékek tartozékai. Mint ilyenek, szerves kapcsolatban állnak a nem anyagi jellegű kultúrértékekkel. Ez a kapcsolat két vonatkozásban is megmutatkozik.

Először is abban, hogy a nem anyagi kultúrértékek létrehozása, ápolása (működésben tartása stb.) anyagi javak igénybevételével jár. Ezeket tehát ki kell vonni az anyagi javak gazdaságilag determinált körforgásából. Másodszor pedig abban, hogy a nem anyagi kultúrértékek szerves kapcsolatban állnak a gazdaság társadalmi funkcióival. Itt nem arról van szó, vajon a gazdasági élet közreműködői mennyi-

ben tartják magukat a társadalmilag elfogadott normákhoz, hanem elsősorban arról, miképp fogalmazódnak meg és kapnak kifejezési formát a kultúrértékek szférájában az emberek által folytatott gazdálkodással szembeni elvárások. Végső soron ugyanis ez határozza meg a gazdálkodás *jogi rendjét*.

A kultúrértékek ily módon történő értelmezése kifejezésre juttatja a közösségi élet komplexitását. Itt az ember, mint termelő és mint fogyasztó, egyaránt azoknak a szabályozó elveknek alárendelve cselekszik, amelyek egyben a kultúrértékek fő meghatározói. Már csak ezért sem lehet a földi világunkat átfogó gazdálkodást tértől és időtől elkülönítve, a maga egyértelműségében értelmezni. Gyakorlatilag a gazdálkodás adott társadalmi keretben és természeti környezetben folyik, ahol mindezt a kultúrértékek szervezik egységbe azon célok szolgálatában, amit az adott társadalom a legfőbb jónak tart.

A természet, a társadalom és a gazdaság eme szerves egysége feledésbe ment Nyugaton a 18. században, amikor uralkodóvá vált az emberi szabadságot hirdető természetbölcséleti irányzat. Ez szabad utat nyitott az egoizmusnak, az önzésnek, az anyagiasságnak, a meggazdagodásra irányuló váagnak. Mindezt az ember személyiségi jogáról alkotott nézet helyezte intézményi alapokra. Ez volt a „homo oeconomicus” klasszikus megjelenési formája, amikor is a társadalmi jólétet úgy kell értelmezni, mint a társadalom egyes tagjai külön-külön vehető gazdasági állapotának összegződését.

Mindez a nyugati civilizációban is csak a tőkés termelési mód viszonylag rövid időszakára kiterjedő normatív rendszerként létezett, amiben vezető szerepet játszottak a világ gyarmatosítása terén elért sikerek és az abból fakadó közvetlen gazdasági előnyök. De már a 19. században éleződő módon vetődtek fel azok a társadalmi problémák, amelyek kritikai bonckés alá vették a „homo oeconomicust” mint mintát és a tiszta gazdasági racionalitást mint a társadalmilag minősíthető magatartás egyedül meghatározó szerepét. Ami a 19. században a társadalom és a gazdaság kapcsolatában a közfelfogás változásaként ment végbe, az a 20. században a gazdaság és a természeti környezet kapcsolatában a korábbtól gyökeresen eltérő következtetések levonásához vezetett. Ez már a gazdálkodás által okozott *természeti károkozás*, a környezetártalom, az ember életfeltételei veszélyeztetésének alapvető kérdéseit hozta felszínre.

Ha ugyanezeket a problémákat a nem nyugati civilizációk körülményei között vizsgáljuk, új elemekkel bővülnek a gazdaságnak a gazdaságon kívüli tényezőkkel fennálló kapcsolatai. Ez a vallás és a polgári életforma, az életmód és a gazdagodás, a gazdasági tevékenység és a társadalmi felelősség viszonylatában különösen szemléletes módon jelenik meg. A nem nyugati civilizációkra különösen jellemző a gazdálkodás szerves kapcsolata mind a közösségi élettel, mind

a nem gazdasági életmegnyilvánulásokkal. Ezt persze nem úgy kell értelmezni, mintha a gazdasági tevékenységnek nem lennének individualisztikus elemei és a maga zárt rendszerében vizsgálható mechanizmusai. De úgy mindenképpen, hogy a gazdálkodás egy, a nyugati civilizációtól eltérő társadalmi szerkezetbe illeszkedik. Ennek civilizációnként eltérő sajátosságait nem tárgyaljuk, de ennek nem is lenne különösebb haszna. Hiszen azokban a civilizációkban, amelyekre az általános társadalmi haladás a jellemző, ez a társadalmi szervezet változásában is megmutatkozik, ami természetesen a gazdálkodási formákra is kiterjed.

Napjainkban egyike a nem – vagy legalábbis nem kellően – vizsgált kérdéseknek, hogy a Nyugatról áramló modernizációs folyamat milyen hatást gyakorol a különböző civilizációkra, és ez milyen új elemekkel gazdagítja (vagy éppen módosítja) a gazdaságnak a különböző életmegnyilvánulásokkal kialakult organikus kapcsolatát.

Ha korábban azt hangsúlyoztuk, hogy a 18–19. században a globalizálódás, a 20–21. században pedig a polarizálódás a fő irányzat, akkor elsődlegesen a nemzetközi kapcsolati rendszerre, a horizontális vetületre gondoltunk. Ha a vertikális összefüggéseket tekintjük át, akkor a nyugati és a nem nyugati civilizációk eltérő fejlődési irányzata kelti fel inkább a figyelmet. Így nézve a globalizálódás a nyugati civilizációban a 20–21. század kétségtelenül meghatározó irányzata. *Nem így a keleti civilizációkban.* Ezeknél, talán civilizációnként eltérő mértékben és módon, a gazdasági motiváció felerősödőben van, ami jórészt természetes következménye a népességrobbanásnak is.

Globalizáció a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban

A nemzetközi gazdasági kapcsolatok területén a globalizáció négyféle folyamat egymással sokirányúan összefonódó szövevényében formálódik. Ezek:

1. A pénz- (tőke-) piacok világméretű összekapcsolódása.
2. A transznacionális vállalatok térhódítása és ezen az alapon az árupiacok – áruk (szolgáltatások) szerint eltérő mértékben és módon – integrálódása.
3. A regionalizálódási irányzat erősödése és ezen az alapon a nemzetgazdaságok közötti interdependenciák intenzifikálódása.

4. Az egyre nagyobb mértékben veszélyeztetett természeti környezet védelmében világszintű szervezet keretei közé illesztve egyeztetett szabályozás kialakulása.

Ha a globalizációt egyértelműen a világgazdasági összefonódás formájában értelmezzük, akkor ez a 21. század fordulóján csak a pénz- (tőke-) piacokra korlátozva jut érvényre. De ez a globalizálódás is főként az atlanti kohézió terméke. Következésképpen a különböző keleti civilizációkra csak annyiban terjed ki, amennyire azok bekapcsolódtak a modernizációs folyamatba. De ezzel összefüggésben is célsze-

rű hangsúlyozni: ebben a kultúrkörben működő honi, illetőleg az ott letelepedett nyugati pénzügyi szervezetek – általános jellemzőként – nem vagy alig penetrálódtak az adott országok gazdasági rendszerével.

Sajátos kép adódik, ha a globalizációt a transznacionális vállalatok vonatkozásában vizsgáljuk. Négy jellemző érdekel kiemelését:

1. Nincs a gazdálkodásnak olyan területe, ahol egyetlen vállalat tartaná kézben valamely termék (termékcsoport) világméretű forgalmát.

2. Termelési szektoronként nagymértékben differenciált a transznacionális vállalatok által gyártott termékek (termékcsoportok), illetve a végzett szolgáltatások részesedése a világforgalomban. Ez jellemzően 70-100% körül adódik.

3. Ezt a forgalmat, ágazatonként eltérő számban, párhuzamosan működő vállalatok bonyolítják, amelyek a piacot nyílt vagy burkolt formák között (piacfelosztási, árpolitikai stb.) megállapodásokkal szabályozzák.

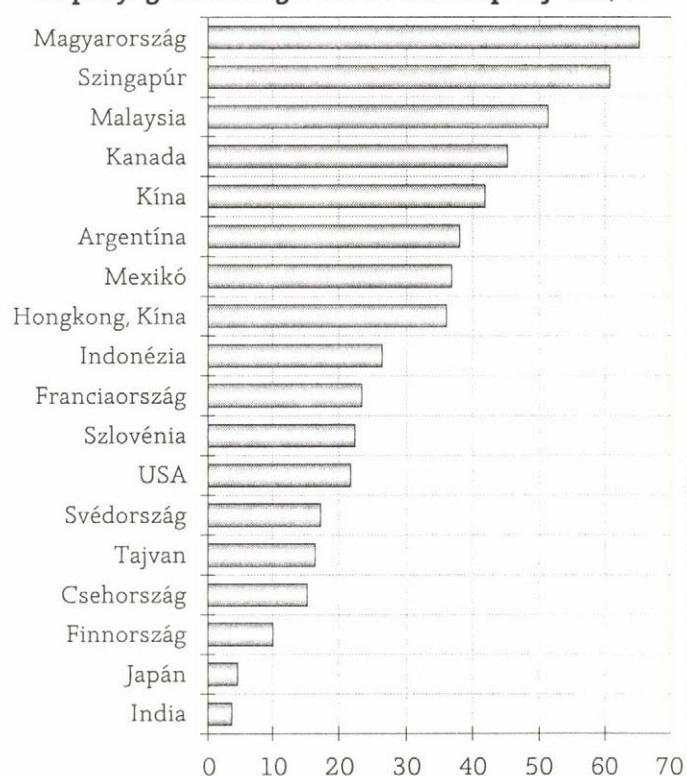
4. Vannak a gazdálkodásnak olyan területei, amelyek jellegükénél fogva nem alkalmasak a nemzetközi méretű tevékenységre: ez leginkább a helyi szolgáltatásokra vonatkozik.

A transznacionális vállalatok térhódítása a gazdaság globalizálódási folyamatában elsősorban abban különbözik az országok közötti regionális gazdasági kapcsolatoktól, hogy itt a piaci és nem a politikai preferencia a szabályozó tényező. A multinacionális vállalatok terjeszkedését, nemzetközi szervezetének struktúráját egyrészt a legkedvezőbb gyártási (termelésfejlesztési) feltételek megközelítése, másfelől a legkedvezőbb piacra jutási feltételek szabályozzák.

Az államok közötti regionális gazdasági együttműködés azoknak az előnyöknek a kihasználására alapozódik, amit a földrajzi közelség, az államhatároknak a racionális gazdasági folyamatok szervezése szempontjából adódó korlátai, illetőleg azoknak ellensúlyozása, a nemzetközi versenyhelyek javítása stb. tesz kívánatosá. Ezek valójában a területi integrációk problémái és csak annyiban indokolt azokat a globalizálódás folyamataként kezelni, amennyiben a gazdasági folyamatok nemzetközi összefonódásának intézményi háttéréül szolgálnak.

Figyelemre méltóak azok a megállapítások, amelyeket Kozma Ferenc fogalmaz meg a vállalatbirodalmak révén végbemenő transznacionalizálódás és az egyes államok gazdasági integrálódása révén végbemenő regionalizálódás között. Bizonyos körülmények között – írja – ez egymás elleni harcot jelent, hajlamosak egymás parazitáivá válni (különösen a transznacionalizálódás hajlamos energiákat kiszívni a regionalizálódási folyamatokból), bizonyos vetületben pedig feltételezik és kiegészítik egymást. A transznacionális vállalati hálózatok a földrajzi régiók keretei között működő, gondolkodó, szabályozó integrációkhoz képest, azok szöveibe behatolva és működve a globális elemet képviselik: ép-

A transznacionális cégek részesedése egyes országok alapanyag- és feldolgozott-termék-exportjában, %

Forrás: Gazdaságelemző és Informatikai Intézet, www.ecostat.hu (Mikroszkóp III. évf. 4. sz.), 2000. évi adat

pen ez az a tulajdonságuk, amellyel hasznot is hoznak a régióknak, meg idegen elemeket visznek bele a működésükbe – ami, persze, zavaró tényező. A legfontosabb ilyen idegen elem maga az a törekvés, értékrend, reflex, amit a transznacionális cég(ek) központja(i) sugároznak át a régió területére: ez a hatás önmagában is zavarhatja a régió működését. Kozma Ferenc szerint a hatalmas transznacionális vállalatbirodalmak és a regionális integrációk közötti viszonyban valami hasonló ismétlődik meg, ami a 20. század elején az oligopol szektor és a nemzeti gazdaságpolitika viszonyában vált ismertté. A nagy különbség az, hogy a transznacionális hatalmasságok döntési központjai minden szempontból kívül esnek a regionális integráció hatalmi körén: az egyetlen mód a ráhatásra a kompromisszum. Ugyanakkor a régió dédelgeti a saját központú transznacionális óriásait, továbbá nem meri rövid pórázra fogni a konkurens gazdasági centrumokból feléje áramló transznacionális tőkét, mivel tart az illetén módon szerezhető pótlólagos erőforrások kiesésétől. Ez a koegzisztencia viszont rendkívül érdekes folyamatot indított útjára: a régiók egymás között nehezen eltérhető, szerves kapcsolatrendszer építettek ki, éppen a transznacionális szektor mindegyikükbe való mély beépülése folytán.